

Cykeltur med historia

Text och cykelturguide: Thomas Östlund

Foto: Crista Olsson

Cajsa Wass berättar om källan i Utnora där man hämtade vatten till fäboden.

Det finns mycket spännande att upptäcka – ibland närmare än vi tror! Den 21 juli var vi ett gäng på femton personer som gjorde en cykeltur från Eskön, för att njuta av sommargrönskan och titta närmare på några platser med historia.

Första stoppet var Utnora. Numera en pittoresk by vid havet, med sammanhållen bebyggelse och omsorgsfullt underhållna stugor, de flesta för fritidsboende.

Utnoras historia sträcker sig långt tillbaka i tiden. Den första bosättningen skedde i början av 1600-talet. Så småningom växte bebyggelsen, och tog riktig fart när Utnora blev en av Björkeböndernas fäbodan. På Lantmäteriets tidigaste karta över området från 1733 nämns ”Utnora Rödningen, Björke fäbodan”.

Fäbodkulturen kan idag verka främmande, men under flera hundra år var det en del av livet på den svenska landsbygden. Fäbodan fanns framför allt i områden där jordarna inte var så bördiga, och man var tvungen att låta tamdjuren beta på skogen under somrarna. Nedre Norrland, Dalarna och Värmland hör till de fäbodtätaste i landet, men fäbodkulturen är inget unikt för Sverige, utan finns över hela jorden.

I början av juni skedde fäbodflytten. Under hela sommaren, fram till början av augusti, fick korna gå på skogen och beta på dagarna. Varje kväll kom de tillbaka till fäboden för mjölkning. Fäbodlivet innebar mycket arbete, och pigorna fick slita hårt, för det var i allmänhet kvinnor som arbetade på fäbodarna.

Varje fredag fraktades mejeriprodukterna – smör, ost, grädde, messmör – upp till Björke. I början av augusti var det dags att återvända hem. I Utnora finns ett tiotal stugor och fähus kvar, de flesta ombyggda till fritidshus – men ändå med tydliga spår från fäbodtiden.

Från Utnora följde vi den gamla fäbodstigen upp mot Björke, samma väg som människor i 200 år varje sommar och höst vandrat med djuren. Längs den slingrande grusvägen, som blev körväg för bil först 1960, finns flera minnesmärken från fäbodtiden. Namn som Kavelbrotä, Nummerstenen och Halvfärds-kasen har alla sin historia och en del förklaras på de informationsskyltar som Björkes Byamän satt upp längs vägen.

Efter några kilometers cykling tättnar bebyggelsen och Björkeslätten öppnar sig. Björke är en av Hille sockens äldsta byar, kanske mest känd för Björkebåten, som hittades 1947 mellan Hillesjön och Jusjön. Båten dateras till 3–400-talet och finns nu på Läns museet i Gävle.

Vi stannade till vid järnåldersgravfältet Jättedalarna. Gravfältet är från 500-talet, alltså vid ungefär samma tid som de stora gravhögarna i Gamla Uppsala. Man har inte hittat så många fynd i gravarna, sannolikt plundrades de för länge sedan.

Att sitta på de gamla gravhögarna, mitt emellan järnvägen och landsvägen, ger en alldeles speciell känsla av att dåtid och nutiden smälter samman. När gravfältet anlades gick Östersjön ända upp till åsen och Hillesjön var en havsvik. Landhöjningen i vår del av landet betyder att landskapet ständigt förändras – och faktum är att större delen av vår cykeltur gick genom marker som för 1000 år sedan var sjöbotten.

Vid rastplatsen några hundra meter från gravfältet har man en fin utsikt över Mårdängsjön. Det här var under flera hundra år den stora förbindelsevägen mellan Mälardalslandet och Norrlands kustland. Carl von Linné beskrev 1732 denna plats – med åsen och gravhögar – på sin väg norrut mot Lappland:

”På denna ås, högst uppe, på 4:e fjärdingsvägen från Gävle, voro uti en hop åtskilliga ätteplatser upphöjda, vilka voro av sten komponerade. Här såg jag tallarna alla växa helt smala och höga.”

Vid rastplatsens norra sida står en av de många milstolpar som sattes upp längs länets vägar i slutet av 1700-talet. Milstolpen bär namnet FAU Cronstedt, han var landshövding i Gävle när Gustav III regerade. Cronstedt tillhörde upprorsmännen mot Gustav III, och när kungen höll riksdag i Gävle i januari 1792, bara några månader innan han mördades, valde han att för säkerhets skull skicka iväg Cronstedt på uppdrag till svenska Pommern.

I Gävle var Cronstedt inte heller så omtyckt av alla och hans förnamn, milstolparnas FAU Cronstedt, blev i folkmun Fan Anamma Uslingen Cronstedt, i stället för som det var tänkt Fredrik Adolf Ulrik. Några tyckte att uttrycket Far Aldrig Utan Conjac passade bättre.

Här, med utsikt över Mårdängsjön tog vår cykeltur slut och vi vände tillbaka mot Eskön. Vi konstaterade att man inte behöver åka utomlands för att upptäcka något nytt. Ibland räcker det att ta fram cykeln och trampa iväg.

Cykelturen arrangerades av Eskö Stugförening.

[Hillebygden, Nr. 2, 2012]